

Ele övgü

Henri Focillon'un *Éloge de la main* (Ellere Övgü) metni, ilk bakışta el üzerine yazılmış kısa bir deneme gibi görünür. Oysa metnin asıl konusu el değil, insanın dünyayla kurduğu yaratıcı ilişkidir. Focillon eli anatomik bir organ olarak ele almaz. Ona göre el, kültürü kuran, düşünceyi biçimlendiren ve maddeyi dönüştüren yaratıcı bir güçtür. Bu nedenle metni okurken elin neye benzediğinden çok, ne yaptığı ve insanı nasıl değiştirdiği üzerine düşünmeye başlarız.

Metnin en güçlü düşüncelerinden biri, elin yalnızca beynin emirlerini yerine getiren pasif bir araç olmadığıdır. Focillon'a göre insan dünyayı yalnızca gözleriyle tanımaz, elleriyle de tanır. Bir taşı kaldırmak, bir ağacın kabuğuna dokunmak, çamuru yoğurmak ya da kalemi kavramak yalnızca fiziksel hareketler değildir. İnsan, bütün bu eylemler sırasında dünyayı anlamaya başlar. El, bilgiyi yalnızca uygulamaz, onun oluşmasına da katılır.

Bu nedenle parmaklar da Focillon'un metninde sıradan uzuvlar değildir. Parmaklar, birbirinden bağımsız hareket edebilen ama ancak birlikte çalıştıklarında gerçek anlamını bulan canlı bir topluluk gibidir. Bir elin gücü, tek bir parmağın becerisinden değil, bütün parmakların kurduğu uyumdan doğar. Bu bakış, eli mekanik bir araç olmaktan çıkarıp yaşayan bir organizmaya dönüştürür.

Focillon'un özellikle önem verdiği kavramlardan biri de dokunmadır. Günümüz kültüründe görme duyusu çoğu zaman dokunmanın önüne geçmiştir. Oysa ona göre dünya önce dokunularak öğrenilir. Sertlik, ağırlık, sıcaklık, pürüz, direnç ya da esneklik gözle değil, elin deneyimiyle anlaşılır. Bu yüzden dokunmak yalnızca temas etmek değildir; aynı zamanda bilgi üretmektir.

Yaratıcılığı da alışılmış biçimde açıklamaz. Genellikle önce düşüncenin doğduğu, sonra elin onu uyguladığı sanılır. Focillon ise bunun her zaman böyle olmadığını söyler. Bazen el düşünceden önce davranır. Çizgi, sanatçıyı beklenmedik bir yöne götürür; malzeme yeni bir fikri zorunlu kılar. Böylece yaratma süreci, zihnin tek taraflı buyruğu olmaktan çıkar ve el ile düşüncenin birlikte yürüttüğü canlı bir diyaloga dönüşür.

Bu yüzden Focillon zanaatı da yalnızca teknik beceri olarak görmez. Zanaat, elin yıllar boyunca maddeyle kurduğu ilişkinin olgunlaşmasıdır. Aynı hareket tekrar tekrar yapılırken el yalnızca ustalaşmaz; aynı zamanda daha duyarlı, daha dikkatli ve daha yaratıcı hâle gelir. İlginç olan, bu düşüncenin Sol LeWitt'in "Sanatçı zanaatında fazla ustalaştığında şık sanat yapar." sözüyle verimli bir gerilim kurmasıdır. LeWitt, ustalığın keşfi engelleyebileceğini söylerken, Focillon, ustalığın yaratıcı düşüncenin önemli kaynaklarından biri olabileceğini gösterir.

Henri Focillon

(1881-1943)

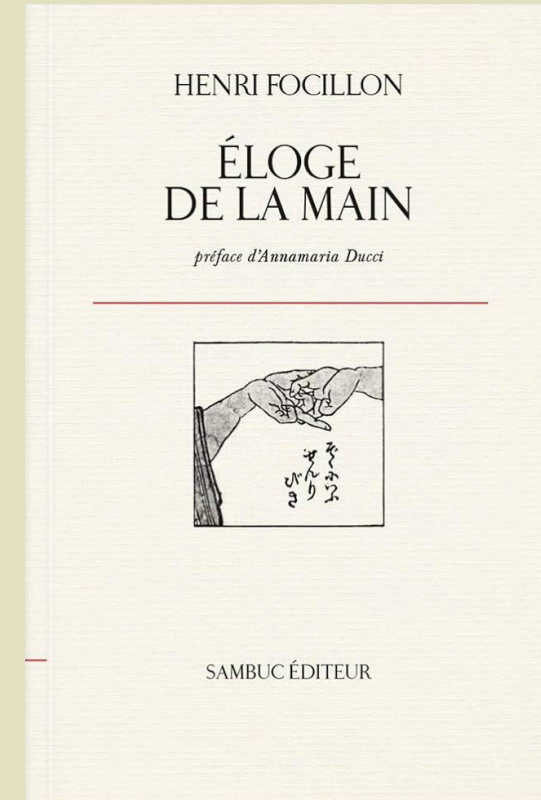
Sanat da Focillon için yalnızca ortaya çıkan nesne değildir. Sanatçı çalışırken yalnızca taşı, tahtayı, kâğıdı ya da boyayı değiştirmez, aynı zamanda kendisi de dönüşür. Elin bıraktığı her iz, sanatçının iç dünyasında gerçekleşen değişimin de izidir. Bu yüzden sanat eserine bakarken yalnızca sonuca değil, o sonuca ulaşan hareketlerin tarihine de bakmak gerekir. Metinde biçim kavramı da merkezi bir yer tutar. Biçim, donmuş bir kalıp değildir; canlıdır, dönüşür ve başka biçimleri doğurur. Bir çizgi yalnızca bulunduğu yerde durmaz, yeni çizgileri çağırır. Bir leke başka bir lekeye dönüşür. Bir kıvrım yeni bir hareketi davet eder. Sanatın canlılığı da tam burada ortaya çıkar.

Focillon, malzemenin de pasif olmadığını düşünür. Taş, kil, ahşap, metal ya da kâğıt sanatçının buyruğunu sessizce yerine getiren maddeler değildir. Her malzemenin kendi direnci, ağırlığı, karakteri ve önerisi vardır. Sanatçı yalnızca malzemeye biçim vermez, malzeme de sanatçının düşüncesini biçimlendirir. Bu nedenle yaratıcı süreç, insan ile madde arasında sürekli devam eden karşılıklı bir konuşmadır.

Bütün bu düşünceler sonunda tek bir noktada birleşir:

Focillon'a göre insan eli yalnızca çalışan bir organ değildir. El deneyen, yanılan, arayan ve icat eden yaratıcı bir varlıktır. İnsan kültürü de tam bu özgürlük alanında doğar. El, yalnızca zihnin emirlerini uygulayan pasif bir araç değildir. Bazen düşüncenin önüne geçer, bazen de düşüncenin yönünü değiştirir. Bu nedenle insanın tarihi aynı zamanda ellerinin tarihidir.

İnsan yalnızca aklıyla düşünmez, eliyle de düşünür. Bu düşünce, #AhŞuParmaklar etiketli çalışmaların merkezine yerleşebilir. Çizer, eli bir anatomi konusu olarak değil, bir düşünme organı olarak çizmeye başladığında parmaklar artık yalnızca nesneleri tutan uzantılar olmaktan çıkar. Her parmak bir karar verir, bir tereddüt yaşar, bir yön gösterir, bir iz bırakır ya da bir ilişki kurar. İşte Focillon'un en önemli katkısı da burada yatar. Eli bedenden ayırmadan ama onu zihnin gölgesinde de bırakmadan, insanın dünyayı kuran en yaratıcı organlarından biri olarak yeniden düşünmemizi sağlar.

Henri Focillon